

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Кваліфікаційна робота
бакалавра з теми:
**«МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ КОНСЕРВАЦІЙНО-РАСТАВРАЦІЙНИХ
ЗАХОДІВ У ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ ФАРБОВОГО ШАРУ
ЖИВОПИСНОГО ПОЛОТНА»**

Виконав: студент 4 курсу RTM1-B20 групи,
спеціальність 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, освітня програма
«Реставрація творів мистецтва»

Шарпацький Владислав Олегович

Керівник: **Луць С.В.**,
кандидат мистецтвознавства, доцент
Рецензент: **Підгурний І.С.**,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I: ВАЖЛИВІСТЬ І НЕОБХІДНІСТЬ КОНСЕРВАЦІЇ І РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСНОГО ПОЛОТНА	6
1.1 Роль і важливість консерваційно-реставраційних заходів у збереженні та відтворенні художніх творів.....	6
1.1.2 Значення збереження та відновлення живописних полотен для культурної спадщини.....	11
1.2 Матеріали та техніки, використовувані в роботі з фарбовим шаром....	18
Висновки до 1 розділу.....	24
РОЗДІЛ II: МЕТОДИ ВІДТВОРЕННЯ ФАРБОВОГО ШАРУ ЖИВОПИСНОГО ПОЛОТНА	25
2.1 Застосування сучасних матеріалів та методів для забезпечення якості і тривалості відтвореного фарбового шару.....	25
2.2 Практичні аспекти відтворення фарбового шару.....	31
2.3 Використання клеїв, зміцнювачів та консерваційних методів для забезпечення стабільності фарбового шару.....	36
Висновки до 2 розділу.....	42
РОЗДІЛ III: РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ	43
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Поняття реставрація зародилося в період, коли почали з'являтися приватні колекції об'єктів мистецтва. Це стало необхідністю для збереження та продовження терміну існування цінних творів. Реставрація об'єднує безліч напрямів, охоплюючи різноманітні матеріали. Зазвичай дослідники підрозділяють на комерційну реставрацію, яка спрямована на відновлення втрачених елементів та приведення об'єкта в максимально близький до автентичного стан, з метою його подальшого продажу чи експозиції та музейну реставрацію, яка включає в себе консервацію об'єкта, відновлення цілісності та запобігання подальшого руйнування.

Кожного року суспільство все більше приділяє увагу збереженню та відновленню пам'яток, які є важливим складником нашої культурної спадщини. Отже, **актуальність** даного дослідження полягає у вивченні методики проведення консерваційно-реставраційних заходів у процесі відтворення фарбового шару живописного полотна. Реставраційні підходи, так само як і в інших галузях людської діяльності, еволюціонують з часом і відображають історичний розвиток. Важливо враховувати, що методи реставрації залежать від мети збереження і відтворення конкретної пам'ятки. Протягом століть формувалися рецептури матеріалів, техніки та технології для укріплення і відновлення давнього живопису. З середини XIX століття в реставраційній сфері почали використовувати більш сучасні та ефективні методи для збереження і відновлення мистецьких об'єктів.

Важливими та одними із основних аспектів, що дозволяє значно ефективніше зберігати художні твори, є глибокий аналіз атрибуції та історіографії конкретного мистецького об'єкту, який підлягає реставрації. Протягом значного періоду часу фахівці в галузі реставрації з різних країн вдосконалюють методи та принципи збереження різноманітних творчих доробків, які є вразливими від впливу зовнішнього середовища, органічних і неорганічних речовин. Отримані знання становлять основу для розробки

ефективних стратегій збереження, що враховують усі аспекти впливу чинників середовища на твір мистецтва.

Мета дослідження – розглянути методику проведення консерваційно-реставраційних заходів у процесі відтворення фарбового шару живописного полотна.

Завдання дослідження:

1. Визначити роль і важливість консерваційно-реставраційних заходів у збереженні та відтворенні художніх творів.
2. Виявити значення збереження та відновлення живописних полотен для культурної спадщини.
3. Дослідити матеріали та техніки, використовувані в роботі з фарбовим шаром.
4. Проаналізувати застосування сучасних матеріалів та методів для забезпечення якості і тривалості відтвореного фарбового шару.
5. Охарактеризувати практичні аспекти відтворення фарбового шару.
6. Описати використання клеїв, зміцнювачів та консерваційних методів для забезпечення стабільності фарбового шару

Об'єкт дослідження – методика проведення консерваційно-реставраційних заходів у процесі відтворення фарбового шару живописного полотна.

Предмет дослідження – реставраційні та консерваційні процеси для відновлення фарбового шару живописного твору виконаного на полотняній основі.

Хронологічні межі дослідження – період з XII по XXI століття.

Територіальні межі дослідження охоплюють терени України, Західної та Східної Європи.

Методи дослідження. Для реалізації завдань дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи. До загальнонаукових методів належать фактологічний, що передбачає вивчення візуального

матеріалу; аналітичний, який включає аналіз літературних джерел; метод порівняльного аналізу, що охоплює порівняльний мистецтвознавчий аналіз різних методів відтворення фарбового шару живописного полотна. До спеціальних методів відносяться статистичний метод та метод роботи з першоджерелами.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні важливих новітніх методик та технологій проведення консерваційно-реставраційних заходів у процесі відтворення фарбового шару живописного полотна.

Апробація та публікація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано публікацією у збірнику Регіональної науково-практичної конференції «Наукові праці студентів і магістрантів мистецьких спеціальностей педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» та публікацією у збірнику «Науково-практичний круглий стіл “Ars vitam docet” – мистецтво навчає життя» у межах III Всеукраїнського мистецького симпозіуму пам'яті професора Бориса Негоди «Верлібри пастелі».

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку консерваційно-реставраційної наукової теорії у сфері відтворення фарбового шару живописного полотна

2. Для реставраційних робіт мистецьких живописних творів на полотняній основі.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 52 сторінки, список використаної літератури налічує 47 позицій.

ВІСНОВКИ

Поглинувши детально в наукові пошуки сучасних дослідників-реставраторів, дало певне поняття щодо специфіки реставрації і консервації творів живопису на полотняній основі. Стає зрозумілим, що консерваційно-реставраційні заходи мають базуватися на обережному ставленні до матеріалів, оригінальних компонентів та унікальних характеристик мистецького твору, а також збереження його культурної та історичної цінності. Для проведення консервації необхідними є не лише технічні знання та вміння, але й художнє бачення для відновлення первісного вигляду твору та збереження його автентичності.

Існують конкретні вимоги, які встановлюють основні принципи відновлення твору. Один із таких – це принцип найменшого втручання та змін, який передбачає максимальне збереження авторських характеристик твору. Іншим є принцип реверсивності, що означає, що всі вжиті матеріали і технології повинні бути зворотніми, тобто можуть бути видалені без шкоди для авторського матеріалу.

Реставрація картини передбачає не лише пряме втручання у твір мистецтва, але й аналіз різноманітних факторів та чинників, які спричиняють його пошкодження або деградацію. Шляхом цього аналізу створюються необхідні умови для збереження об'єкта та зупинення процесів його руйнування. Із знанням причин і наслідків можна визначити оптимальні заходи, які будуть ефективними в конкретному випадку.

Велика частка мистецьких творів представлена полотняними картинами, що належать до станкового живопису. Особливості матеріалів цих творів визначають необхідність використання відповідних методів консервації та реставрації. Реставратор повинен обирати оптимальні методи для кожного конкретного випадку, оскільки різноманітність матеріалів, техніки живопису, умов зберігання та інших факторів створює безліч варіантів стану об'єкту і хімічних властивостей матеріалів. В сучасному світі

серед матеріалів застосовують різноманітні природні та синтетичні зв'язуючі речовини, такі як водні розчини, емульсії та тверді термопластичні матеріали.

Важливо враховувати й той факт, що мистецька складова реставрації має набагато більше значення, ніж це зазвичай уявляється. Вона проявляється у створенні унікальних творчих методів для виявлення автентичності та одночасного збереження історичного характеру. Сучасний підхід до реставрації, на противагу від попереднього, передбачає мінімальне втручання у живописний твір, якщо його стан не вимагає глибокої реставрації. Цей підхід свідчить про раціональність та усвідомленість. Виникає важливе питання етичної реставрації, яка забезпечує збереження автентичності та історичної цінності твору, при цьому вимагаючи високої кваліфікації реставратора з непересічними навичками в образотворчому мистецтві.

У процесі дослідження було виконано завдання:

- 1) Визначено роль і важливість консерваційно-реставраційних заходів у збереженні та відтворенні художніх творів.
- 2) Виявлено значення збереження та відновлення живописних полотен для культурної спадщини.
- 3) Досліджено матеріали та техніки, використовувані в роботі з фарбовим шаром.
- 4) Проаналізовано застосування сучасних матеріалів та методів для забезпечення якості і тривалості відтвореного фарбового шару.
- 5) Охарактеризовано практичні аспекти відтворення фарбового шару.
- 6) Описано використання клеїв, зміцнювачів та консерваційних методів для забезпечення стабільності фарбового шару.
- 7) Виконано реставраційний паспорт.

Отже, у сучасній реставраційній практиці на нинішній день науково-технічні методи є необхідною складовою аналізу мистецьких творів. Використання таких методів вимагає від фахівців глибоких знань для

ефективного застосування дослідницьких технік та розуміння історичних технологій та матеріалознавства.

Невід'ємним етапом для збереження мистецьких творів на полотняній основі є комплексні дослідження. Вони не тільки розширюють знання про технологічні аспекти реставрації унікальних випадків, але й сприяють вдосконаленню методів атрибуції музейних експонатів. Комплексні дослідження мистецьких творів виступають ключовим етапом у вивченні національної культурної спадщини. Вони не лише поглиблюють розуміння фахівців про технологічні аспекти досліджуваних творів, але й удосконалюють методи атрибуції експонатів музейних колекцій України. Це, в свою чергу, є ключовим напрямом розвитку експертизи в галузі мистецтвознавства як на національному, так і на міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріанова О.Б., Біскулова С.О. Використання сучасних недеструктивних методів аналізу при дослідженні творів живопису і графіки. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство*: матеріали міжнар. симпозіуму м. Київ, 6 черв. 2019 р. Київ : НАКККіМ, 2019. С. 116–117.
2. Дроздов Г.А. Збереження автентичності творів у реставраційному процесі. Декларації та реальність. *Стан реставрації в Україні. Проблеми та шляхи їх вирішення*: доповіді першої всеукр. конф. реставраторів м. Київ, 26-28 вер. 2006 р. Нац. наук.-дослід. реставраційний центр України; Відп. за вип. С.О. Стрельнікова. Київ, 2006. С. 48-52
3. Жаборюк А.А. Український живопис доби середньовіччя. Київ-Одеса : Вища школа, 1978. 200 с.
4. Жолтовський П.М. Український живопис XVII-XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1978. 92 с.
5. Жолтовський П.М. Український живопис XVII-XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1978. 326 с.
6. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1983. 179 с.
7. Левицька Ю.С. Особливості реставрації українського живопису на полотні 80-х років ХХ століття на прикладі творів В. Лисенка та М.Соченко. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 07-08 черв. 2018 р. Київ : НАКККіМ, 2018. С. 165–171.
8. Лозко Г.С. Українське народознавство. 2-е вид. Харків : Вид-во Див, 2005. 472 с.
9. Марченко І. Я. Консервація та (або) реставрація живопису: порівняння сучасного практичного досвіду «західного» та вітчизняного музею. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні*

виклики сучасності: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 07-08 черв. 2018 р. Київ : НАКККіМ, 2018. С. 182-185

10. Миколайчук А., Використання інформаційно-комунікаційних технологій для практики консервації-реставрації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 66, Т. 2, 2023. С. 90-96

11. Миколайчук А., Тимченко Т. Превентивна консервація творів мистецтва у системі сучасної вищої освіти консерваторів-реставраторів. *Українська академія мистецтва*. 2023. № 33. С. 245–251.

12. Островська Ю. Реставрація картини «Алегорія Божественного Милосердя». Проблематика і основні етапи. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 06–07 черв. 2019 р. Київ : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Асоціація реставраторів України, 2019. С. 179-184

13. Откович В.П. Народна течія в українському живописі XVII-XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1990. 96 с.

14. Прудников С. З історії розвитку реставраційної справи в Україні. *Бібл. вісн.*. 2001. Вип. № 5. С. 40-49.

15. Свенціцька В. І. Живопис XIV–XVI століть. *Історія українського мистецтва. В 6-ти томах. Т. 2. Мистецтво XIV – першої половини XVII століття*. Київ : Наукова думка, 1967. С. 208-274.

16. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. Київ : Мистецтво, 2009. 304 с.

17. Словник українського сакрального мистецтва / за ред. М.Є. Станкевича, С. Боньковської, Р.Василика, Л.Геруса; Ін-т народознавства Національної академії наук України. Львів : Друк ПТВФ Афіша, 2006. 288 с.

18. Станкевич М.Є. Автентичність мистецтва. Питання теорії пластичних мистецтв. Вибрані праці. Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва, ПТВФ Афіша, 2004. 192 с.

19. Тимченко Т. Р. Викладання техніко-технологічних дисциплін у КДХІ у 1920–1930-х роках. Українська академія мистецтва. 2014. № 23. С. 5–17.
20. Тимченко Т. Р. Експертиза творів образотворчого мистецтва: живопис (історія та методологія): навч. посіб. Київ : НАКККіМ, 2017. 120 с.
21. Тимченко Т.Р. Методи захисту основ станкового живопису (історія та сучасні технології) : навч. посіб. Київ : Задруга, 2015. 98 с.
22. Тимченко Т. Р. Традиційне й новітнє у реставрації творів мистецтва «*Integration of New Knowledge, Research and Innovation Across Europe*»: зб. матеріалів першої міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ 23-25 квіт. 2020 р. Київ, 2020. С. 181-184.
23. Тимченко Т. Р. Художні матеріали українських живописців XVIII ст. (за документами, опублікованими П. М. Жолтовським). *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 07-08 черв. 2018 р. Київ : НАКККіМ, 2018. С. 263-267.
24. Тітов М.Ф. Визначення та опис стану збереженості станкового живопису : методичні рекомендації. Луганськ : Світлиця, 2007. 36 с.
25. Цитович В. І. Експертиза творів образотворчого мистецтва: живопис (методологія та практика) : навч. посіб. Київ : НАКККіМ, 2018. 232 с.
26. Цитович В. І. Реставрація: між парадигмою і теорією. Пам'ятки України. 2004. Ч. 2. С. 30–57.
27. Цитович В. І. Проблематика розкриття станкового живопису в сучасній українській реставрації. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*. зб. наук. праць. міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 09-10 черв. 2016 р. Київ : НАКККіМ, 2016 С. 133-135.
28. Ярема Д. Іконопис Західної України XII – XVст. Львів, 2005. –186 с.
29. Arszyska J., Osielczak M., Rouba B. Granice bezpiecze stwa zabiegów konserwatorskich przeprowadzanych z użyciem stołu niskociśnieniowego.

Problemy dublowania obrazów na płótnie. / Pod red. M. Roznierskiej i J. Arszyńskiej. Toruń, 2005. P. 69–117.

30. Art Through the ICT Lens: Big Data Processing Tools to Support the Technical Study, Preservation and Conservation of Old Master Paintings. ART-ICT. URL: <https://art-ict.github.io/artict/home.html> (date of access: 28.04.2024).

31. Badde A., Brown E., Jean A. Dust on Bust. Dust on Plaster Surfaces: Focussing on the Portrait Busts in the Rococo Hall of the Duchess Anna Library in Weimar Northumbria University, 2009.

32. Bomford, David. Issues in the Conservation of Paintings. 2005.

33. Boyun V. Perception and Image Processing in Real Time Systems. Artificial Intelligence (3), 2013. P. 114–125.

34. Bucklow S. The description of craquelure patterns. *Studies in conservation*. Leeds : Maney Publishing, 1997. Vol. 42, № 3. P. 129–140.

35. Clifton, John. The Conservation and Restoration of Paintings: An Introduction. 2012.

36. Conservation of easel paintings. // Ed. By Stoner Joyce Hill; Rushfield Rebecca Anne. Routledge, 2021. 889 p.

37. Cosentino A. Effects of different binders on technical photography and infrared reflectography of 54 historical pigments. *International Journal of Conservation Science*. Iași : Alexandru Ioan Cuza Publishing House. 2015. V. 6, № 3. P. 287–298.

38. Garside P., Wyeth P. Identification of cellulosic fibres by FTIR spectroscopy-thread and single fibre analysis by attenuated total reflectance. *Studies in conservation*, Leeds : Maney Publishing, 2003. Vol. 48, № 4. P. 269–275.

39. Gettens R. J., Fitzhugh E. W. Malachite and green verditer. *Studies in Conservation*. Leeds : Maney Publishing, 1974. Vol. 19, № 1. P. 2–23.

40. Jacek Olender. Możliwości zaadaptowania najnowszych osiągnięć inżynierii materiałowej na potrzeby konserwacji dzieł sztuki Praca magisterska Toruń 2014.

41. Koziół Teresa. O konserwacji obrazu. URL: https://cennebezcenne.pl/wp-content/uploads/2017/11/CBU_2011_1-s-17-20_KOZIOL.pdf (date of access: 26.04. 2024).
42. Pfaff G. Inorganic Pigments. Berlin : Boston : Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2017. 338 p.
43. Przepis na zaprawę kredowo-klejową. URL: <http://kopieobrazow.org/przepis-na-zaprawe-kredowo-klejowa/?fbclid=IwAR1zS0oh3LAmDGnHNurZVQIJDY7E6LDHGmQwIStVHGda1yVsyKsZmm8O46o> (date of access: 28.04. 2024).
44. Rosi F. et al. A non-invasive XRF study supported by multivariate statistical analysis and reflectance FTIR to assess the composition of modern painting materials. *Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy*. Amsterdam, The Netherlands : Elsevier BV, 2009. V. 71, № 5. P. 1655–1662.
45. Ser tendencia en la historia del arte ya viene de lejos. URL: <https://valenciaplaza.com/ser-tendencia-en-la-historia-del-arte-ya-viene-de-lejos> (date of access: 26.04. 2024).
46. Stavroudis Ch., Wolbers R. Aqueous methods for the cleaning of paintings // Stoner Joyce Hill; Rushfield Rebecca Anne, Conservation of easel paintings. Routledge, 2013. 500-523.
47. Van der Snickt, G. et al. Characterization of a degraded cadmium yellow (CdS) pigment in an oil painting by means of synchrotron radiation based X-ray techniques. *Analytical Chemistry*. Washington, D.C. : American Chemical Society, 2009. Vol.81. № 7. P. 2600-2610.